

JOSEF MACEK

Josef Macek se narodil 8. dubna 1922 v Řepově poblíž Mladé Boleslavi. Své vysokoškolské studium na Karlově univerzitě (1945-48) zakončil obhajobou disertační práce, jež si kladla za cíl objasnit listiny a listy české královské kanceláře krále Vladislava Jagellonského v letech 1471-1490. V letech 1945-48 též úspěšně absolvoval Státní archivní školu, kterou ukončil obhajobou diplomové práce. Již v prvním semestru na vysoké škole se seznámil s Františkem Grausem (1921-1989), který byl jeho spolužákem a později spolupracovníkem v Archivu hlavního města Prahy a který napříště ovlivnil jeho další směřování. Nebyl to však jen on. Můžeme se jen dohadovat, co přesně stálo za Mackovým přerodem v protagonistu stalinské varianty marxismu. Zřejmě šlo o souhru více faktorů – vidina rychlé kariéry, jeho ctižádost, kontakty ve vysokých kruzích a ochota vykonávat svěřené stranické úkoly, vypjatá atmosféra přelomu čtyřicátých a padesátých let.

Josef Macek kromě působení ve Státním historickém ústavu, kde se zaměřil na rozpracování třídního výkladu dějin, začal spolupracovat s Vysokou školou politických a hospodářských věd v Praze (VŠPHV). Ohlas na jeho práci „*Mezinárodní význam husitského revolučního hnutí. Německá selská válka*“ se dostavil ve formě jmenování docentem pro obor české a slovenské historie (1950) a pro školní rok 1951/52 děkanem fakulty společenských věd na VŠPHV. Macek pokračoval ve tvorbě dobově poplatné literatury a roku 1952 vydal knihu „*Husitské revoluční hnutí*“, která se stala pro následující marxistický výklad závaznou a jenž byla oceněna Státní cenou Klementa Gottwalda. V březnu téhož roku (1952) byl jmenován členem přípravné komise pro budování Československé akademie věd. Zde se společně s Václavem Husou prosadil o zřízení Historického ústavu ČSAV, jehož základem se měl stát reorganizovaný Státní historický ústav, a byl pověřen jeho vedením (ve funkci ředitele Historického ústavu ČSAV setrval v letech 1952-1970). Hlavním úkolem ústavu byla příprava *Přehledu československých dějin*. Práce byla původně plánovaná mezi léty 1953-57, avšak její dokončení se neustále oddalovalo vzhledem k průběžným změnám ideologického výkladu dějin.

V roce 1953 po smrti J. V. Stalina a brzy nato i Klementa Gottwalda dochází k jakémusi uvolňování a začíná se prosazovat teorie postupného pronikání východoevropských států do mezinárodních struktur. Mackovy příspěvky z let 1954-55 do *Nové myslí*¹ jsou však ještě silně ideologicky orientované (za své služby státu bude Macek později – roku 1956 – odměněn udělením vědecké hodnosti DrSc. – doktor věd). Skvělou příležitostí pro zvýšení prestiže východoevropských historiků se stalo konání X. mezinárodního kongresu historických věd v Římě konaného roku 1955. Měl být mimo jiné navázán kontakt s historiky Západu (tento záměr byl československou delegací naplněn a Macek toho vrchovatě využíval) a porovnán stav východoevropské historiografie se soudobým stavem západoevropské historiografie.

Na konci padesátých let se Macek v rámci svého úkolu na *Přehledu československých dějin* začíná pomalu vracet k tématu Jagellonců, třebaže ve svých publikovaných příspěvcích ještě setrval u husitství. Souběžně se studiem mezinárodního ohlasu husitství se Macek pustil do práce, v níž se snažil objasnit hlubší vztahy husitství k německé reformaci, k renesanci a německé selské válce, výsledkem bylo vydání monografie s názvem *Tyrolská selská válka a Michael Gaismair*. Ačkoliv byla práce ve své interpretaci výrazně marxistická, svým významem se zasloužila o Mackovo jmenování akademikem (1960). Na zlomu padesátých a šedesátých let začíná Macek umírňovat své ideologické pozice, což nebylo dáno ani tak jeho vnitřním přerodem jako uvědoměním si, že fakty lze manipulovat jen do určité míry. Ještě na konci padesátých let využil

¹ teoretický a politický časopis ÚV KSČ

svého postavení předsedy Ediční rady ČSAV a podpořil otištění několika knih autorů, které dříve zavrhoval.

V šedesátých letech Macek uskutečnil řadu pracovních pobytů v zahraničí. Při jedné z cest do Itálie navštívil také Florencii, kde se pustil do studia literatury vztahující se k italské renesanci a k osobnosti Cola di Rienza. Tato témata se stala pro jeho následující badatelskou práci stěžejní. Nejvýznamnějším Mackovým počinem šedesátých let pak byla monografie *Italská renesance* (1965), díky níž se dostal do většího povědomí italských historiků. Roku 1966 Macek objevil v pařížských archivech literaturu k novému tématu, k osobnosti N. Machiavelliho. Souběžně studoval literaturu k zamýšlenému dílu *Renesance a humanismus*, na kterém pracoval v rámci svého úkolu v Historickém ústavu ČSAV.

Kromě své vědecké práce se Macek věnoval i politické činnosti. Roku 1963 se stal členem Ideologické komise ÚV KSČ a o rok později byl zvolen poslancem Národního shromáždění, kde figuroval do roku 1969. Macek si byl čím dál více vědom, že by se ideologickou prací na západě zdiskreditoval, dostával se tak do stále komplikovanější situace. Rok 1968 byl tomto ohledu zlomový. Po abdikaci prezidenta Antonína Novotného byl nucen jako člen Národního shromáždění zvolit novou hlavu státu. Přiklonil se na stranu nově zvolené, reformní vlády. Aktivnější roli v parlamentu sehrál především při okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy, kdy se proti tomuto aktu ostře vyhranil. Z pozice ředitele Historického ústavu ČSAV umožnil zpracování a vydání tzv. Černé knihy (*Sedm pražských dnů, 21.-28.7.1968*) a v říjnu se odmítl zapojit do hlasování v parlamentu o smlouvě o dočasném pobytu sovětských vojsk. To bylo záminkou jeho vynucené rezignace roku 1969 na některých politických a vedoucích funkcích, z jiných pozic byl vyloučen. Macek se distancoval od vývoje komunistické strany a odmítl se podílet na pronásledování lidí, jako byl on sám. Tento postoj vedl k pracovním problémům a také k tomu, že jeho aktivity začala monitorovat Státní bezpečnost (mimo jiné také kvůli jeho zahraničním stykům).

V letech 1970-1975 Macek působil jako vedoucí vědecký pracovník v Ústavu pro jazyk český ČSAV, kde se především podílel na vzniku *Staročeského slovníku*. Od roku 1975 do roku 1988 byl zaměstnáván Archeologickým ústavem ČSAV.

Roku 1970 dokončil svou práci na dílech *Italská renesance v zrcadlení staletí* a *Machiavelli a machiavellismus*. Jejich publikace (a mnoha dalších) se však nedočkal, neboť se celé jeho dílo ocitlo v kategorii závadného charakteru (1972). To však Macka neodradilo a nadále pokračoval ve tvorbě (pracoval na syntéze *Českých dějin v době jagellonské (1471-1526)*, zkoumal slovník Petra Chelčického, analyzoval rukopisy *Starých letopisů českých, ...*). Na jeho popud se též začal zpracovávat *Husitský slovník*, ke kterému sestavil heslář. V sedmdesátých a posléze osmdesátých letech psal/vydával zpravidla anonymně nebo pod pseudonymem, mnohé jeho studie za něj také podepisovali spolupracovníci, pod svým jménem občasně vydával v zahraničí. Zasluhou Františka Grause se v letech 1977-1991 podílel na přípravě německého slovníku *Lexikon des Mittelalters* a udržoval kontakt s evropskou historiografií. Od konce sedmdesátých let Macek opět podnikl několik cest do zahraničí, většinou však pouze jako turista. Jeho nejvýznamnějším počinem se stala kniha *Histoire de la Bohême des origines à 1918* (Paříž 1984), která představovala systematický přehled českých dějin s přesahem do evropského vývoje.

Roku 1981 se Josef Macek stal oficiálně spolupracovníkem Státní bezpečnosti, dá se ale předpokládat, že určitý kontakt probíhal už od roku 1975. K domácí scéně se však nevyjadřoval, jeho úkoly se tak týkaly osob v zahraničí. Díky této skutečnosti mohl na konci sedmdesátých let a v průběhu osmdesátých let vycestovat. Možnost vycestovat, ale i vidina příležitosti opět publikovat pod svým jménem v rodné zemi byly jeho motivací pro spolupráci s StB. Kvůli

špatnému zdravotnímu stavu byla jejich spolupráce v letech 1985-86 přerušena a roku 1988 úplně ukončena.

Po listopadových událostech roku 1989 byl Macek rehabilitován, byla mu obnovena smlouva v Historickém ústavu ČSAV a byl jmenován předsedou Ediční rady ČSAV. Roku 1990 se mu dostalo pocty být předsedou Českého národního komitétu historiků. V březnu 1991 Macek rezignoval na své funkci předsedy Ediční rady, v létě 1991 skončil i jeho pracovní poměr v ČSAV. Zemřel náhle 10. prosince 1991. Připravovaného vydání *Jagellonský věk v českých zemích* se už nedočkal.

Husitologické dílo

Jeho raná díla z padesátých let jsou silně ideologicky zbarvená a poznamenaná dogmatismem, nepředstavují tedy velký pokrok pro historickou vědu. „... Hlavním cílem bylo předložit takový obraz husitské minulosti, jaký vyhovoval momentálním politickým potřebám KSČ. Smyslem Mackových publikací nebylo tudíž zkoumat husitství v jeho historické autenticitě, nýbrž zdůvodnit politicky motivovanou představu o významném dějinném fenoménu a stanovit jeho závazný základ. Macka i další vlastně nezajímalo, jak minulost vypadala, nýbrž vnucovali jí podobu, jakou měla mít podle stranických pouček, umocňovaných osobním komunistickým přesvědčením.“² Slabou stránkou těchto děl je také skutečnost, že předkládané teze nejsou dostatečně propracované a věcně obhájené. Z Mackova pojetí husitských dějin částečně vybočuje monografie o Jiřím z Poděbrad, ve které se ztotožňuje s vládou pevné ruky a vyjadřuje obdiv k ctižádosti (která ani mu nebyla cizí). Význam knihy *Jean Hus et les traditions hussites* v celoevropském rámci spočíval v jedinečném a uceleném zpracování husitství jako součásti české reformace, do československé historiografie však nic nového nepřinesl. Přestože Macek téma husitského revolučního hnutí opustil (vědom si toho, že další interpretace nejsou možné, pokud se veřejně nedistancuje od svých předešlých prací), v historické obci byl o jeho přednášky o husitství stále zájem, který přetrvával po celou dobu jeho života.

Tyrolská selská válka a Michael Gaismair

Zájem o toto téma vyplynul přirozeně, Macek se totiž od samého počátku svého studia husitství domníval, že má větší, evropský rozměr (ohlasy husitských idejí našel právě v německých selských válkách). Hlavním Mackovým přínosem při této práci bylo nalezení nových pramenů k osobnosti Michaela Gaismaira a tyrolské selské válce. Přestože ani zde se Macek úplně neoprostil od marxistického schématu, většina jeho rozborů ideologickou zaslepenost více méně postrádá. Předložená témata (krize feudalismu, německá selská válka, reformace) se stala po dlouhá léta desetiletí evergreenem nejen východoevropského marxistického bádání.

Italská témata

Prvotní zájem o Itálii vyplynul ze studia římského povstání a osobnosti Cola di Rienza. I v tomto případě vychází jeho dílo (*Cola di Rienzo*) z krize feudalismu a neubrání se některým klišé, nicméně jeho popis je po faktografické stránce spolehlivý. Velmi brzy se Mackův zájem rozšířil na téma renesance. Jeho zpracování (*Italská renesance*) je ojedinělé svým způsobem pojetí z hlediska ekonomických a sociálních faktorů a snahou postihnou renesanci jako celek. Odbornou veřejnost především upoutalo Mackovo rozpoznání širších společenských kontextů jevu. I zde jsou některé pasáže apriorně ovlivněny marxistickým schématem. Knihu *Machiavelli a machiavellismus* lze rozdělit na dvě části – první část je založena na historické sémantice (rozboru základních pojmů Machiavelliho díla) a hledání jeho intelektuálních východisek, druhá část, v italském kontextu

---

² ČORNEJ, Petr: *Historici, historiografie a dějepis. Studie, črty, eseje*. Praha 2016, s. 345.

hodnotnější, se zabývala rozborem machiavellismu v dějinách. Dílo je oproštěno od větší míry ideologie, protože použitá metoda (sémantická analýza slov) to příliš neumožňovala.

Historická sémantika

Přestože se Macek nedá považovat za průkopníka této metody, zasloužil se o její popularizaci. S výhodou také využil zázemí Ústavu pro jazyk český ČSAV, kde se podílel na vzniku *Staročeského slovníku*. Při své práci analyzoval a definoval některá slova, zejména ho proslavila analýza sociální stratifikace šlechty, později vydaná jako celek pod titulem *Česká středověká šlechta* (1997). Pokud budeme pátrat po důvodech, proč byl *Staročeský slovník* nedoceněn (minimálně využíván), můžeme dospět k několika závěrům. Na vině mohla být nedlouhá tradice historicko-sémantického přístupu mezi dějepisci, nepříznivé společenské podmínky, určitá nedůvěra k metodám vzniklým v rámci jiných oborů, či dokonce skepse nad možností zpětné rekonstrukce pocitů.

Jagellonci

Mnozí historici považují spisy o *Jagellonském věku v českých zemích* za Mackovo životní dílo, pro Macka to byla především příležitost uskutečnit svůj ideál historické syntézy. Přínosem Macka byl nový náhled na tuto dobu, kdy s výhodou využil metodologického a interpretačního pokroku. Jistým omezujícím faktorem díla je skutečnost, že Macek čerpal převážně z pramenných edic a literatury (nikoliv z nevydaných archivních materiálů).

Dílo:

Husitologické dílo:

- *Husitské revoluční hnutí* (1952)
- *Prokop Veliký* (1953)
- *Tábor v husitském revolučním hnutí I-II* (1952-55)
- *Jan Hus* (1964)
- *Jiří z Poděbrad* (1967)
- *Jean Hus et les traditions hussites* (Paříž 1973)

Jagellonci:

- *Tři ženy krále Vladislava* (1991)
- *Jagellonský věk v českých zemích 1-4* (1992-1999)
- *Víra a zbožnost jagellonského věku* (2001)

Německá reformace:

- *Tyrolská selská válka a Michael Gaismair* (1960)

Italská renesance:

- *Cola di Rienzo* (1963)
- *Italská renesance* (1965)
- *Machiavelli a machiavellismus* (Florence 1980)

Zpracování českých dějin ve francouzštině:

- *Histoire de la Bohême des origines à 1918* (Paříž 1984)

Literatura:

ČORNEJ, Petr: *Historici, historiografie a dějepis. Studie, črty, eseje*. Praha 2016.

ČORNEJ, Petr: *Význam Staročeského slovníku pro českou historiografii*. Naše řeč 81, 1998, č. 2-3, s. 61-69.

JIROUŠEK, Bohumil: *Josef Macek. Mezi historií a politikou*. Praha 2004.

ŠMAHEL, František: †*Josef Macek (8.4.1922-10.12.1991)*. ČČH 90, 1992, č. 1, s. 143-146.

TOMEŠ, Josef – LÉBLOVÁ, Alena: *Československý biografický slovník*. Praha 1992.